

ALISHER NAVOIY ASARLARI ELEKTRON LUG‘ATINING MOBIL ILOVASINI YARATISH XUSUSIDA

Xusainova Zilola Yuldashevna

zilolakhusainova1989@gmail.com

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Kompyuter lingvistikasi mutaxassisligi magistranti

Allaberganova Nasiba Muradovna

Urganch Davlat Universiteti Fizika-matematika fakulteti

Axborot texnologiyalari kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Alisher Navoiy asarlarining elektron lug‘ati mobil ilovasini yaratishning ayrim xususiyatlari haqida so‘z yuritildi. Bunda mobil ilova lug‘at maqolasining tuzilishi (mikrostrukturasi) tavsiflanadi. Maqolada ta’lim jarayonida ushbu mobil ilovaning ahamiyati, foydalanuvchilar uchun qulay va samarali tomonlari yoritib beriladi.

Kalit so‘z: *mobil ilova, elektron lug‘at, lug‘at maqolasi, mikrostruktura.*

About creating a mobile application of the electronic dictionary of Alisher Navoi's works

Abstract. This article discusses some of the features of creating an electronic dictionary of Alisher Navoi's works mobile application. It describes the structure (microstructure) of a mobile application dictionary article. The article highlights the importance of this mobile application in the educational process, its convenience and effectiveness for users.

Keywords: *mobile application, electronic dictionary, dictionary article, microstructure.*

О создании мобильного приложения электронного словаря произведений Алишера Навои

Аннотация: В данной статье говорилось о некоторых особенностях создания мобильного приложения электронного словаря произведений Алишера Навои. В нем описывается структура (микроструктура) словарной статьи мобильного приложения. В статье будет освещена важность, удобство и эффективность этого мобильного приложения в образовательном процессе.

Ключевое слово: *мобильное приложение, электронный словарь, словарная статья, микроструктура.*

Hozirgi paytda elektron lugʻatlardan foydalanish taʼlim jarayonining unumdorligini oshirib, taʼlimda yangicha yondashuvni yuzaga keltiradi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatdiki, elektron lugʻatlar oʻquvchilarga bilim olishda katta yordam bergan, bundan tashqari u yangi soʻz boyligi va qiziqarli foydalanish vositasidir [Kefah A. Barham. The Use of Electronic Dictionary in the Language Classroom: The Views of Language Learners. 2017].

Dunyo xalqlari bir-biriga yaqinlashmoqda, koʻplab davlatlarning madaniy almashinuvi va madaniyati bu jarayonda katta rol oʻynaydi. Mobil ilovada zamondosh oʻquvchilarimiz, xorijiy davlatlar foydalanuvchilari uchun tushunishi murakkab boʻlgan soʻzlarning maʼno va izohlari keltiriladi. Bu mobil ilova oʻquvchi yoshlarimiz, Navoiy asarlari oʻrganuvchilari, adabiyotshunoslar, chet el foydalanuvchilari, tadqiqotchilar uchun buyuk mutaffakirimiz Navoiy shaxsi va asarlarini oʻrganishga moʻljallangan taʼlimiy qoʻllanma boʻlib xizmat qiladi. Mobil ilova adabiyotshunos, manbashunos, tilshunoslar va adabiyotga ixlosmand keng kitobxonlar ommasi uchun moʻljallanadi.

Elektron lugʻatlar anʼanaviy lugʻatlarga qaraganda, bir qator afzalliklarga ega boʻladi. Lugʻatlar uchun muhimi soʻz boyligi boʻlib, bunda lugʻatlarning ahamiyati katta hisoblanadi, biroq ularni doimiy ravishda, olib yurish bir muncha noqulayliklar tugʻdiradi va ulardan foydalanish maʼlum bir vaqtni talab etadi. Zamonaviy elektron lugʻatlar nafaqat oʻzining soʻz boyligi boʻyicha, balki bu soʻzlarni tezda qidirib topish bilan ham ajralib turadi. Elektron lugʻat mobil ilovasi bazasi Navoiy asarlarida tushunish murakkab boʻlgan arabcha, forsha soʻzlardan tashkil topgan. Barcha soʻzlarning izohi oʻzbek va ingliz tillarida koʻrsatiladi.

“Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lugʻati”da lugʻat maqolasining asosiy vazifasi “Lugʻat maqolasining asosiy vazifasi soʻzning maʼnosini yoki maʼnolarini sharhlash, tarkibida shu soʻz mavjud boʻlgan qoʻshma soʻz, frazeologik, turgʻun birikmalarni izohlash va soʻzning har bir maʼnosiga uni tasdiqlovchi illyustrativ material keltirishdan iborat” [Alisher Navoiy asarlarining izohli lugʻati, 1983:I tom b.8]. Mobil ilovada lugʻatning huddi shu jihatiga asoslanib mikrostruktura tuzildi. Unda lugʻat maqolasi mikrostrukturasini quyidagi misollar orqali koʻrsatish mumkin:

BAR I – meva, hosil, samara degan maʼnoni beradi.

1. Bosh soʻz katta harflar bilan berilgan.

2. Bosh soʻzning oʻng tomon birikish imkoniyati: *bar yemoq, bar topmoq...*

3. Lugʻat maqolasi illustrativ misollar bilan yaʼni Navoiy asarlaridan olingan baytlar bilan koʻrsatiladi.

4. Ensiklopedik axborot: lugʻat maqolasi uchun naʼmuna sifatida keltirilgan baytlarning manbasi koʻrsatib oʻtiladi.

5. Grammatik xarakteristika: bar soʻz old koʻmakchi maʼnosida kelgan [Grammatik xarakteristika lugʻat maqolasining morfologik xususiyatlari haqida maʼlumot beradi]. [B.B. Дубичинский, 2008:57].

Qishi Hanzal eksa achchigʻ bar topar,

Va gar nayshakar eksa shakkar topar. [Saddi Iskandariy, 285a18];

~ **ye- – lazzatlanmoq, bahra olmoq:**

Hayot gulshanidin qayda bar yegay koʻnglum,

Ki gʻam xazoniga boʻlmish badal bahori. [Xazoyinul-maoniy, IIIb-345];

~ **top- – lazzatlanmoq, bahra olmoq:**

Visol tuxmini ektim, firoq bar toptim,

Vafo niholini tiktim, jafo samar toptim. [Xazoyinul-maoniy, Ib-426];

BAR II – ~ ust, -ma maʼnosini beruvchi old koʻmakchi maʼnosini bildiradi;

Kamolaki sendin topib intizom,

Aning lafz bar lafzi muʼjiz nizom. [Saddi Iskandariy, 237b 16]

BARBOD – 1) Zoye, maʼbud, nobud, yakson; yoʻqolgan; koʻkka sovurilgan, talafotga uchragan degan maʼnoni beradi:

1. Bosh soʻz katta harflar bilan berilgan.

2. Lugʻat maqolasi tuzilishida bosh soʻzning semantikasi mavjud, yaʼni “barbod” bosh soʻzning Navoiy asarlaridagi ikki xil maʼnoda kelishi koʻrsatib oʻtiladi.

3. Bosh soʻzning birikuvchanligi:

oʻng tomon va chap tomon birikish qobiliyati: *koʻkka sovurilmoq, barbod qilinmoq, toʻkilmoq, yoʻq qilinmoq, yoʻq qilmoq, koʻkka sovurmoq, halok etmoq, vayron qilmoq...*

4. Bosh soʻzning yasaliş imkoniyati: *barbod boʻl [-gay, -ur], barbod oʻl [-ur], barbod ayla [-bon], barbod et [-gil], barbod qil...* Shu soʻzlar zamonaviy grammatikada qoʻshma feʼl hosil qilishning vositalaridir.

5. Leksikografik illüstratsiyasi: lugʻat maqolasida naʼmuna sifatida Navoiy asarlaridan baytlar koʻrsatilgan [Illustrativ misollar (iboralar, jumlar va boshqalar) matn qismini ifodalaydi, maʼlum bir ogʻzaki muhitda sarlavhani namoyish qilishdir] [B.B. Дубичинский, 2008:59].

6. Ensiklopedik axborot: lugʻat maqolasi uchun naʼmuna sifatida keltirilgan baytlarning manbasi koʻrsatib oʻtiladi.

Sulaymon taxti barboddur.

Ishq ham maygʻa aylasa imdod,

Tong emas borsa boru yoʻq barbod. [Sabʼai sayor, 58-1]

2) shamolga sovurilgan; yoʻqolgan; koʻkka sovurilgan degan maʼnoni beradi:

Giyah yuz ming boʻlur boʻstonda barbod,

Vale yuz yil turar bir sarvi ozod. [Farhod va Shirin, 56]

~boʻl-//oʻl- – koʻkka sovurilmoq, barbod qilinmoq, toʻkilmoq, yoʻq qilinmoq:

Chu gʻasb ayladi Shahridod mulk

Aning nangidin boʻldi barbod mulk. [Tarixi muluku ajam, 527]

Shah sipah cheksa faqir ahvoligʻa yetmas futur,

Bu vale chekkach nafas, barbod oʻlur hashmat anga. [Xazoyinul-maoniy, Ia-76]

~ayla-//et-//qil- – yoʻq qilmoq, koʻkka sovurmoq, halok etmoq, vayron qilmoq:

Kufu zulfi, dinu imonimni barbod aylabon,

Qilgʻanin jon qasdi etgil nomusulmoningʻa arz. [Xazoyinul-maoniy. Ib-297]

Faqr dashtida desang forigʻu ozoda boray,

Kir tavakkal bilau vahmni barbod etgil. [Xazoyinul-maoniy III b-373]

Parishonmen, ey oh aflokdin,

Bu abtar varaqlarni barbod qil. [Xazoyinul-maoniy, II b-373]

~ber- – koʻkka sovurmoq, barbodqilmoq, yoʻq qilmoq:

Koʻngulning xonumonin berdi barbod,

Gʻami ishqingki, xonumoni obod. [Xazoyinul-maoniy III b-121]

Bu zolimlar mulkni barbod berguvchilardur. [Mahbubul-qulub, 14]

Xulosa oʻrnida shuni aytish mumkinki, dastur afzalliklaridan yana biri mobil qurilmalar uchun IOS va Android versiyalari mobil qurilmada ishlashida qiyinchilik tugʻdirmaydi. Dasturning bazasi optimallashtirilgan, har bir qidirilgan soʻz bir necha misollarda namoyon etiladi. Yaratilgan dasturni oʻrta maxsus va kasb-hunar taʼlimi tizimida, oliy taʼlimda chet tili faniga yordamchi material sifatida tatbiq etish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. В.В. Дубичинский “Лексикография русского языка”. Москва:

Издательство «Флинта» Издательство «Наука» 2008. – стр. 57-59

2. “A.Navoiy asarlari tilining izohli lug‘ati” I-IV tom. Toshkent: O‘zbekiston SSR fanlar akademiyasi muhbir a‘zosi E.I.Fozilov tahriri ostida, 1983. B – 17

3. “A.Navoiy asarlari tilining izohli lug‘ati” I-IV tom. Toshkent: O‘zbekiston SSR fanlar akademiyasi muhbir a‘zosi E.I.Fozilov tahriri ostida, 1983. B – 215-216

4. The Use of Electronic Dictionary in the Language Classroom: The Views of Language Learners. Author Name: Kefah A. Barham, 2017. – P. 2-3

5. Alisher Navoiy Xamsa “Hayratul abror”. Toshkent: G‘ofur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti, 1989.

6. Alisher Navoiy “Mukammal asarlar to‘plami” 20 tomlik. Toshkent: O‘zbekiston fan nashriyoti, 1983

7. “O‘zbek tilining izohli lug‘ati” 5 jildli. Toshkent: A.Madvaliyev tahriri ostida. “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2020.

8. <http://alisher.navoiy-uni.uz//> – Alisher Navoiy sayti.